

MAKROEKONOMICKÉ PROSTREDIE V SR A JEHO VPLYV NA PODNIKATEĽSKÚ SFÉRU¹

KAROLÍNA ČERVENÁ

Faculty of Law, Pavol Jozef Šafárik Univerzity in Košice, Slovakia

Abstract in original language

Pre rozvoj národného hospodárstva dôležitým faktorom je výkonnosť a úspešnosť podnikateľskej činnosti v priemysle, obchode či službách, ktoré závisia nielen od jednotlivých subjektov a ich schopnosti efektívne využívať výrobné faktory či vnútorné zdroje, ale aj od dynamiky a štruktúry dopytu na domácom i zahraničnom trhu v príslušných segmentoch výrobkov či služieb. Cieľom príspevku je prostredníctvom makroekonomickej analýzy s využitím konkrétnych národohospodárskych ukazovateľov popísať vývoj makroekonomickeho prostredia na Slovensku ako aj načrtnúť ďalšie možné smerovanie.

Key words in original language

Makroekonomicke prostredie; podnikanie; výkonnosť ekonomiky.

Abstract

Important factor for the development of national economy is the performance and success of business in industry, commerce and services, which depend not only on individual players and their ability to effectively using production factors or internal resources, but also the dynamics and structure of demand on the domestic and foreign markets in the respective segments, products or services. Aim of this contribution is through macroeconomic analysis with using specific national economic indicators to describe the evolution of the macroeconomic environment in Slovakia as well as to outline other possible paths.

Key words

Macroeconomic environment; business; economic performance.

---

¹ Príspevok predstavuje čiastkový výstup v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0325/08 "Sociokultúrne determinanty tvorby a pôsobenia práva v európskom právnom priestore" a taktiež grantového projektu VEGA 1/0169/08 "Európska dimenzia podnikovej sociálnej zodpovednosti a jej vplyv na reguláciu pracovnoprávných vzťahov".

Úvod

Dejiny moderného svetového systému sú poznačené expanziou (vojenskými výbojmi, ekonomickým vykorisťovaním) európskych štátov a národov, čo bolo podstatnou súčasťou budovania kapitalistickej svetovej ekonomiky (označovanej ako budovanie civilizácie, ekonomický rast a rozvoj, či pokrok). Sociálna realita nebola však často až tak skvelá, než ponúkané intelektuálne zdôvodnenia. Môžeme predpokladať, že vo svete, kde bolo „všetko dovolené“, neexistovali žiadne obmedzenia pre použitie násilia a podvádzania v bežných ľudských vzťahoch. Takisto občania neboli (a v mnohých prípadoch aj dnes napriek fungovaniu právneho poriadku) viazaní povinnosťou, aby dodržiavali svoje záväzky, akoby mala svoje opodstatnenie aplikácia hobbesovskej tézy – „vojna všetkých proti všetkým“, alebo „kto z koho“ vo všetkých oblastiach a sférach života reformovaných postsocialistických spoločností (týka sa to aj ekonomického a hospodárskeho vývoja spoločnosti). Dnešný vývoj národných hospodárstiev je viac či menej uvedeným poznačený aj keď dnes už väčšina vyspelých trhových ekonomík smeruje aj k etickým princípom.

Rozvoj národného hospodárstva Slovenska je determinovaný vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie (napríklad prevzatie spoločnej obchodnej politiky Európskych spoločenstiev, spolu so spoločnou poľnohospodárskou politikou) bolo nevyhnutným predpokladom pre prijatie do EÚ. V kodanských kritériách je uvedený záväzok vyplývajúci z členstva v Európskej únii (krajiny uchádzajúce sa o vstup musia byť schopné prevziať do svojej legislatívy záväzky spojené s fungovaním vnútorného trhu, so štrukturálnou politikou, s politikou hospodárskej a sociálnej súdržnosti, hospodárskou súťažou a podobne). Zapojenie do spoločnej obchodnej politiky EÚ znamenalo aj prijatie všetkých medzinárodných zmluvných záväzkov s obchodno-ekonomickým obsahom, ktoré Spoločenstvo uzavrelo s tretími krajinami. Uvedená skutočnosť umožňuje rozširovanie obchodno-politického priestoru pre slovenské subjekty (aj napriek určitej strate národnej suverenity v obchodnej politike SR voči tretím krajinám), čo v konečnom dôsledku by sa malo odraziť aj na rozvoji národného hospodárstva (EÚ sa aktívne podieľa na formovaní svetového obchodného poriadku v prospech jej členských krajín, Slovensko účasťou na spoločnej obchodnej politike EÚ môže profitovať a to aj v prípade krízových javov v ekonomike v spoločnom postupe pri ich odstránení).

Pre rozvoj národného hospodárstva je dôležitým faktorom výkonnosť a úspešnosť podnikateľskej činnosti v priemysle, obchode či službách, ktoré závisia nielen od jednotlivých subjektov a ich schopnosti efektívne využívať výrobné faktory či vnútorné zdroje, ale aj od dynamiky a štruktúry dopytu na domácom i zahraničnom trhu v príslušných segmentoch výrobkov či služieb. Ďalším faktorom, ktorý ovplyvňuje úspešnosť nielen podnikateľskej činnosti, ale aj vývoj národného hospodárstva, je konkurenčné postavenie podnikateľských subjektov ako na domácom tak aj na zahraničnom trhu

(v podnikateľských zámeroch by mal podnikateľský subjekt pri plánovaní vychádzať hlavne z objektívnych informácií o domácej a medzinárodnej konkurencieschopnosti relevantných výrobných skupín, výrobných oborov či druhu služieb).² Medzinárodnú konkurencieschopnosť môžeme charakterizovať ako „schopnosť krajiny vytvárať porovnateľne viac bohatstva než ostatné krajiny. Táto schopnosť nie je iba výsledkom produktivity a ekonomickej efektívnosti, ale širokého spektra politických, sociálnych, kultúrnych a vzdelanostných faktorov“.³

V tejto súvislosti vzniká aj otázka, do akej miery má v našich podmienkach ekonomickej konkurencieschopnosti trh práce ako jeden z determinantov rozvoja národného hospodárstva vplyv na jeho vývoj? Slovenský trh práce sa stále javí ako problematický. Môže štát zabezpečiť zamestnanosť občanov, alebo je to záležitosť iba súkromného sektora? Súkromné subjekty sa masívne zamestnávajú práceschopné obyvateľstvo zatiaľ veľmi nechystajú. Existuje názor, aby sme reštrukturalizovali ekonomiku a kládli väčší dôraz na sektor služieb (podľa vzoru Fínska). Štát by sa mal preorientovať z výrobnjej sféry na služby, výskum a vývoj (predovšetkým je potrebné zodpovedať na otázky: "Výskum a vývoj ale pre koho? Pre akých odberateľov? Pre súkromnú sféru? A bude prispievať na rozvoj výskumu?" Štát by zrejme nemal ľudí "nútiť" pracovať dlhodobo na jednom mieste (pracovnej pozícii), malo by existovať viac príležitostí získať pracovné miesto, ale kto má zabezpečiť tieto príležitosti? Štát, či súkromný sektor? A nakoniec väčšina ľudí skôr privíta to, že pracovník s určitou profesiou (špecializáciou) môže dlhobojšie byť zamestnaný na tom istom pracovisku bez stresu, obavy zo straty zamestnania, alebo naopak, je možné, že obavy zo straty zamestnania pôsobia pozitívne na efektívnosť práce? V každodennom živote na trhu práce sú ľudia determinovaní svojím vekom, skúsenosťami, vzdelaním, rodinným stavom a samozrejme, regiónom, v ktorom žijú. Sľuby o flexibilitosti neobstoja. Na pracovnom mikrotrhu nie je v požadovanom množstve zastúpený dopyt po práci a nakoniec veľmi často neexistuje ani možnosť odmietnuť pracovnú príležitosť za akúkoľvek mzdu, keďže nie je naporúdzi žiadna dobrá alebo lepšia (výhodnejšia). V Európe dnes prevláda tendencia udržiavať stabilnú zamestnanosť, čo znamená, že miera nezamestnanosti nebola až taká závratná, čo má pozitívny vplyv na obyvateľov (sociálny spekt - straca pracovného miesta je

---

² Ondřej, J., Plchová, J., Abrahám, J., Pulgret, M. : Ekonomické a právní aspekty podnikání v Evropské unii. 1. vydanie. Praha: C. H. Bech, 2007, s. 207.

³ Globální ročenka konkurencieschopnosti. In: Kovačová, E.: Konkurencieschopnost národních ekonomik. Praha: VŠE, 2002. M. Porter, významný predstaviteľ ekonomickej teórie, hovorí o štyroch fázach budovania národnej konkurencieschopnosti: 1. konkurencieschopnosť založená na maximálnom využívaní výrobných faktorov, 2. konkurencieschopnosť rozvíjaná investíciami k vyššiemu výkonu, 3. konkurencieschopnosť rozvíjaná inováciami, 4. konkurencieschopnosť rozvíjaná prostredníctvom zvyšovania kvality života (PORTER, M.: The Comparative Advantage of Nations. New York, 1998).

považovaná nielen za súkromný ekonomický prepád jednotlivca, ale často aj za osobnostný, resp. psychický). Ideou západoeurópskeho „štátu blahobytu“ bolo, aby pracovná sila mohla donútiť pracovný trh k lepším ponukám okrem iného aj tým, že bude mať možnosť urobiť dočasný „úkok bokom“, bez toho, aby stratila sebaúctu. Je jasné, že čosi také je nemožné v štáte, kde je sociálna sieť súborom "almužien" v podobe sociálnych dávok, a v ktorom sa bežne propaguje sociálny rasizmus - delíme sa na úspešných a lenivých.⁴ V súčasnosti prebiehajúca kríza (resp. jej dopady) postihla ekonomiku ako celok, ale aj jednotlivé trhy, zasiahla chudobných i bohatých.

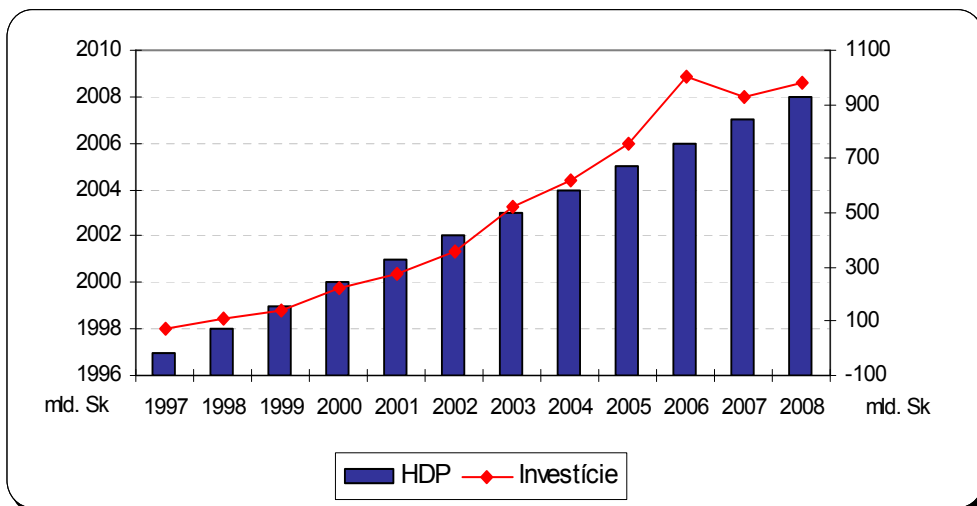
V nasledujúcej časti sú prezentované (číselne a graficky) výsledky hodnotenia makroekonomického prostredia Slovenskej republiky v zmysle sumarizácie a spracovania získaných primárnych a sekundárnych údajov z oficiálnych štatistických zdrojových databáz, hodnotiacich správ a výsledkov analýz týkajúcich sa niektorých vybraných ukazovateľov vývoja slovenskej ekonomiky, s dôrazom na podmienky podnikania a konkurencieschopnosti priemyslu v Slovenskej republike. Pri spracovaní získaných údajov bola využitá PEST (resp. STEP) analýza.

Ekonomické prostredie

Podľa viacerých oficiálnych zdrojov v rámci hodnotenia ekonomického rastu členských štátov Európskej únie sa Slovenská republika zaradila v roku 2007 medzi jediné dva štáty celku EÚ-27, v ktorých tempo rastu hrubého domáceho produktu (10,4 %) dosiahlo úroveň nad 10 % (v súčasnosti sa podľa prognóz hospodárskeho vývoja uvedené tempo jednoznačne spomaľuje). V dokumente Európskej komisie Európska ekonomika 2008 sa konštatuje spomalenie hospodárskej expanzie v SR (rast HDP) z 10,5 % v roku 2007 na 7 % v roku 2008, v roku 2009 sa naplňajú prognózy - očakávaný pokles 5 %.

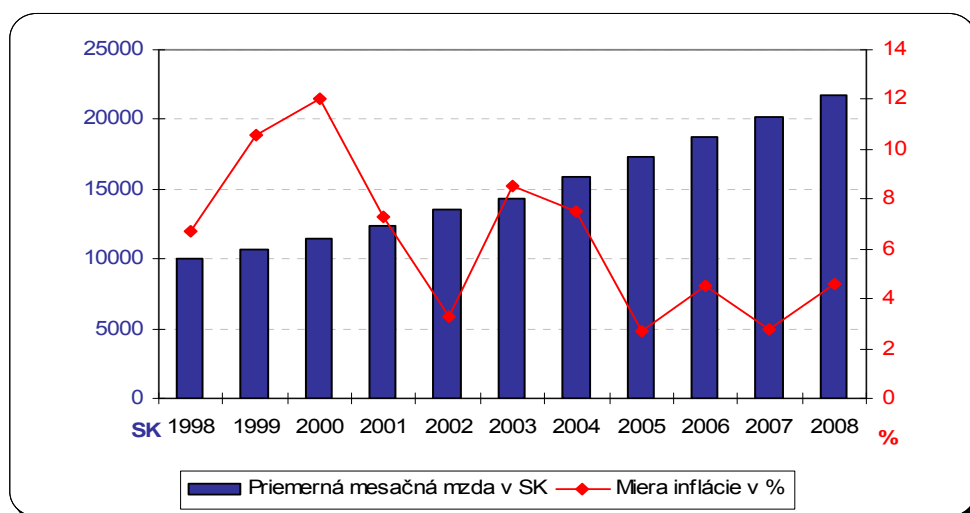
---

⁴ Pozri Javurek, P. : Flexibilný trh galejí – náš vzor. In: Pravda, 2. júla 2010, s. 42.

Obrázok 1: Vývoj HDP a investičnej činnosti v SR za desaťročie, vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR (Eurostatu), MF SR.

Napriek tomu, že rozvoj investičnej činnosti, predovšetkým prílev priamych zahraničných investícií, ktorý bol zaznamenaný v posledných rokoch, prispel k posilneniu vonkajšej rovnováhy, sa zároveň PZI podieľajú na znižovaní hodnoty HND. V percentuálnom vyjadrení došlo k poklesu v rokoch 2002 o 0,4%, 2003 o 5 %, 2004 o 4 %, 2005 o 2,7 %, 2006 o 2,5 % a 2007 o 3,4 p. b. Vývoj priemernej ročnej miery inflácie (%) a nominálnej mzdy (v Sk) za obdobie 1998-2008 je uvedený na nasledujúcom obrázku.

Obrázok 2: Vývoj nominálnej mzdy v NH a miera inflácie za desaťročie, vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR (Eurostatu), NBS.

Spotrebiteľské ceny sa v októbri 2007 zvýšili v úhrne o 5,1 % oproti tomu istému obdobiu roku 2006. Medziročná inflácia (meraná HICP) v roku 2009 (obdobie 01-07) sa oproti základnému roku (2005) zvýšila o 11,1 %, v porovnaní s tým istým obdobím v roku 2008 sa uvedená hodnota pohybovala na úrovni 1 %. Podľa zdrojových údajov NBS SR sa hodnota harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien v rokoch 2005 až 2008 (v zmysle medziročnej zmeny), pohybovala v rozmedzí od 1,9 % až po 4,3 %. Vývoj vybraných ukazovateľov je uvedený v nasledujúcej tabuľke.

Roky	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ukazovateľ								
Rast HDP (%)	3,2	4,1	4,2	5,4	6,5	8,5	10,4	6,4
Miera nezamest. (%)	19,2	18,5	17,4	18,1	16,2	13,3	11,0	9,6
Úr. miera z úverov (%)	9,3	9,1	7,6	7,9	6,0	7,4	7,5	6,7
Export (mld. Sk)	548,3	610,7	652	891	990	1233	1421	1493

Tabuľka 1: Prehľad vybraných ukazovateľov za ekonomiku SR, vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR, NBS SR, NÚP, MF SR, MH SR.

Vývoj rastu HDP v Slovenskej republike dosiahol zatiaľ dlhodobo najvyššiu úroveň v roku 2007 (priemysel sa podieľal na raste HDP 6,6 %), pričom podľa predbežných číselných údajov je dnes už zrejmé, že sa uvedený trend v roku 2008 a 2009 neudržal. Hrubý domáci produkt podľa rýchleho odhadu ŠÚ SR v 2.Q 2009 poklesol o 6,5 % (v b. c.) a o 5,3 % (vyjadrené v s. c.), oproti tomu istému obdobiu roku 2008. Miera nezamestnanosti⁵ vykazovaná metodikou podľa výberového zisťovania pracovných síl sa od roku 2006, s výnimkou v roku 2004, permanentne znižovala. Rok 2009 tento trend nepotvrdil, keďže za 1. Q 2009 bola predbežná hodnota uvádzaná nad hranicou 10 % (napríklad v mesiaci máj dosiahla hodnotu 11,4 %). Vo vzťahu k exportným výsledkom SR (ako je možné vidieť z uvedených

---

⁵ Definícia nezamestnanosti podľa Nariadenia komisie ES č. 1897/2000.

údajov v tabuľke) môžeme konštatovať, že celkový export tovarov mal rastúcu tendenciu, v prvom polroku 2009 došlo podľa predbežných výsledkov oproti predchádzajúcemu obdobiu k zníženiu o 28,4 % (v júni uvedená hodnota predstavovala 3,2 mld. Eur - v tejto súvislosti pozitívne významnú úlohu zohráva na celkovom exporte príspevok vývozných kapacít v automobilovom priemysle a taktiež v elektronickom priemysle). Index priemyselnej produkcie (IPP)⁶ poklesol v decembri 2008 o 16,8 % (najväčší pokles bol zaznamenaný vo výrobe dopravných prostriedkov o 35,7 percentálneho bodu).

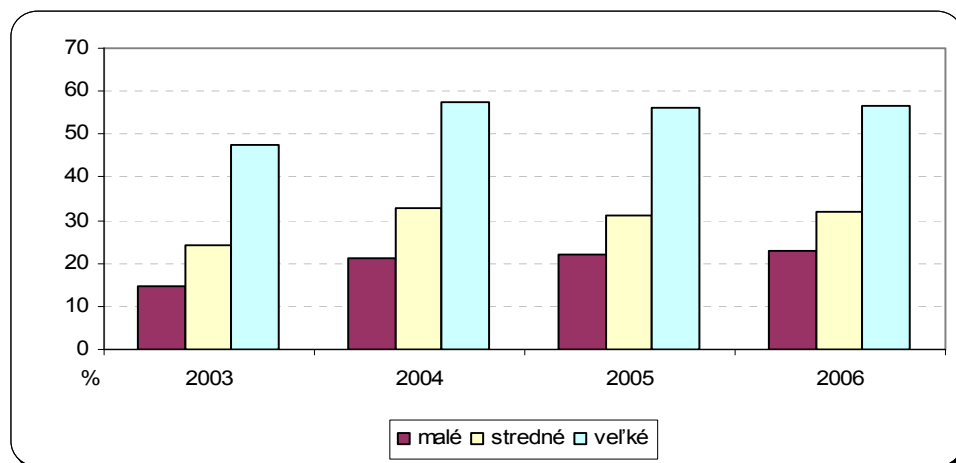
Technicko – technologické prostredie

Trendy v oblasti technológií, inovácií sú v dnešnej dobe výrazne ovplyvňované percepciou globálnych hrozieb (globálne otepľovanie, úbytok energetických surovín a iné). Uvedené skutočnosti zásadným spôsobom ovplyvňujú životné prostredie určitého územia a tým spoluvytvárajú podmienky ďalšieho smerovania z hľadiska dlhodobu udržateľného rozvoja danej spoločnosti. Náklady na ochranu životného prostredia celkovo predstavovali v roku 2003 hodnotu 5.316 mil. Sk, v roku 2004 hodnotu 7.390 mil. Sk, v roku 2005 8.476 mil. Sk, v roku 2006 sa ich hodnota zvýšila na 10.015 mil. Sk a za rok 2007 8.801 mil. Sk. Podiel malého a stredného podnikania v SR na celkovej inovačnej angažovanosti je nízky (dosahuje max. hodnotu 13,4 %). Niektoré informačné zdroje ale poukazujú na permanentne pretrvávajúcu poddimenzovanosť financovania vedy a výskumu na vysokých školách. Priemyselné podniky sa na celkovej inovačnej aktivite podieľali v roku 2003 22,4 percentami, v rokoch 2004 - 2006⁷ inovačné aktivity prekročili úroveň 26 percent. Podiel výdavkov na inovácie z celkových tržieb inovujúcich podnikov v priemysle dosiahol v roku 2003 hodnotu 3 %, v rokoch 2004-2006 to bolo 2,8 %. Porovnanie podielu priemyselných podnikov podľa veľkostnej štruktúry na celkovej inovačnej aktivite v rámci SR zobrazuje nasledujúci obrázok.

---

⁶ Podľa európskej normy Council Regulation č. 1165/98 o krátkodobej štatistike.

⁷ Údaje za ďalšie obdobia neboli ŠÚ SR zatiaľ oficiálne zverejnené.

Obrázok 3: Podiel podnikov na inovačnej aktivite podľa veľkostnej štruktúry na celkovej inovačnej aktivite v rámci SR., vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR, Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2008.

V nasledujúcej tabuľke sú uvedené výdavky na výskum a vývoj v druhovom členení a podiel výdavkov z HDP za roky 2003 až 2007 v SR.

Obdobie (roky)	2003	2004	2005	2006	2007
Výdavky spolu (mil. Sk)	7.016	6.965	7.503	8.063	8.514
Podnikateľský sektor	3.873	3.426	3.740	3.472	3.368
Podpora priem. rozvoja	1.910	1.646	2.026	1.845	1.903
Rozvoj infraštruktúry	472	273	492	365	410
Podiel výdavkov z HDP (%)	0,58	0,51	0,51	0,49	0,46

Tabuľka 2: Výdavky na výskum a vývoj, vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR: Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2008.

Pre porovnanie - úroveň hrubých domácich výdavkov na vedu a výskum dosahuje v EÚ - 27 (obdobie rokov 2002 - 2006) v priemere hodnoty vyššie ako 1,8 %. Slovenská republika, podľa súhrnného inovačného indexu

v rámci porovnania krajín EÚ - 27, obsadila 23. miesto a je označovaná z tohoto pohľadu za dobiehajúcu krajinu. V podnikateľských aktivitách ovplyvnených globálnymi procesmi vystupujú do popredia odlišné faktory ako pred 50-tymi, resp. 20-tymi rokmi (sú to predovšetkým know-how, znalosti, informácie, inovácie). Získavanie, vyhodnocovanie a využívanie uvedených činiteľov sa v budúcnosti môže stať významnou komparatívnou výhodou nielen ekonomiky ako celku ale aj jednotlivých podnikateľských subjektov.

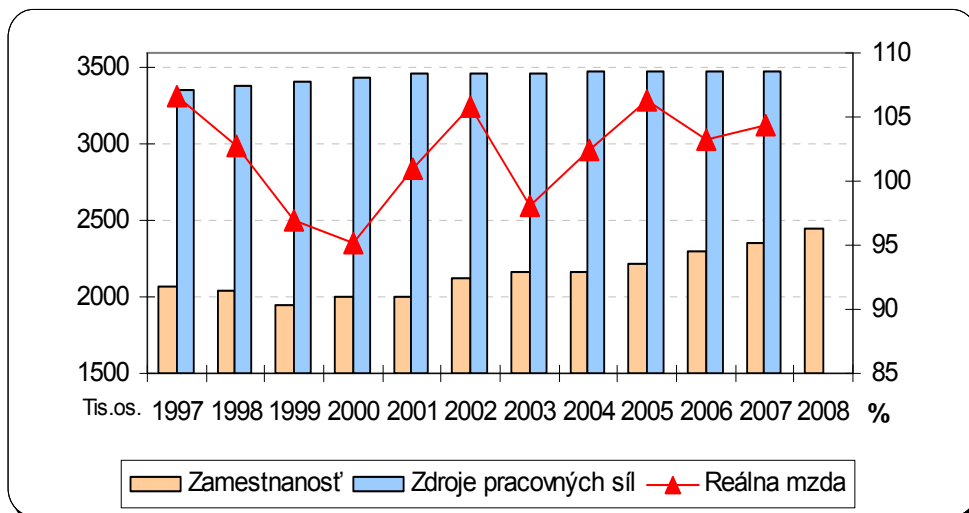
Integrácia a globalizácia predstavuje v súčasnosti proces, ktorý sa spolupodieľa na vytváraní makroekonomických podmienok jednotlivých krajín. Stupeň integrácie danej krajiny sa výraznou mierou podieľa na formovaní jej hospodársko-politického rámca. Slovenská republika je členom viacerých medzinárodných organizácií a zoskupení ako sú napr. EÚ, OECD, NATO, WTO, OSN. Všeobecne môžeme skonštatovať, že proces globalizácie prináša so sebou nové skutočnosti a vytvára pre podnikateľské subjekty nové trhové podmienky - možnosť vstupov na nové trhy, harmonizácia legislatívnych podmienok, spájanie subjektov, nové technické a technologické poznatky.

Sociálno – kultúrne prostredie

Domáci dopyt (vyjadrený v bežných cenách) sa od roku 1997 (787,7 mld. Sk) sústavne zvyšoval, v roku 2007 predstavoval hodnotu 1.871,8 mld. Sk. Kúpna sila obyvateľstva sa pohybovala v súlade s vývojom zamestnanosti a reálnej mzdy, je však zrejmé, že dynamika rastu zamestnanosti sa v súčasnej dobe spomaľuje v súvislosti s poklesom rastu HDP.⁸ Vo všeobecnosti platí, že so zvyšovaním životnej úrovne sa zvyšuje aj dopyt po tovaroch dlhodobej spotreby (napríklad motorových vozidlách), ale platí aj opak. Miera ekonomickej aktivity obyvateľstva dosahovala v rokoch 2004 až 2007 hodnoty v priemere 60 %. Podľa predbežných údajov ŠÚ SR v 1.Q 2009 podiel pracujúcich z ekonomicky aktívneho obyvateľstva poklesol na 89,5 percent. Správanie sa spotrebiteľov na trhu je ovplyvnené okrem iného ich predpokladmi a očakávaniami do budúcnosti. V uvedenej súvislosti je vhodné spomenúť aj hodnoty indikátora ekonomického sentimentu (dlhodobý priemer), ktorý vykazoval nasledovné zmeny – rast v rokoch 2005 - 2007 (101,7 %, 110,4 %, 111,5 %) a pokles v roku 2008 na úroveň 90,9 percent.

---

⁸ Sociálne štatistiky sa zisťujú v súlade s nariadením č. 1177/2003a nariadením č. 1553/2005 o štatistike Spoločenstva o príjmoch a životných podmienkach.

Obrázok 3: Vývoj reálnej mzdy, počtu pracovných síl a zamestnanosti, vlastné spracovanie z údajov ŠÚ SR, NBS, MF SR, MH SR, NÚP SR.

Politicko - legislatívne prostredie

Základný rámec formovania podnikateľského prostredia a tým aj predpoklady ďalšieho ekonomického rastu v danej krajine vytvára práve politicko-ekonomické prostredie (predstavuje rozhodujúci determinant stability a ochrany podnikateľských aktivít). Súčasný vnútropolitický vývoj v Slovenskej republike sa formuje na základe výsledkov parlamentných volieb v roku 2010. Súčasná vládna politika je svojím smerovaním odlišná bola v predchádzajúcom období. Zo štatistického pohľadu v roku 2008 bolo celkovo schválených 142 zákonov a ich noviel, v ďalších rokoch bol štatistický vývoj obdobný. Za najvýznamnejšie môžeme považovať novelu Zákonníka práce, zákony o zrušení krajských úradov, novelu zákona o štátnej službe, novelu zákona o Najvyššom kontrolnom úrade, novelu zákona o advokácii, novelu zákona o registri trestov, zákon o štátnom rozpočte, novelu zákona o dani z pridanej hodnoty, novelu zákona o vysokých školách, zákon o zavedení eura.

Podnikateľské prostredie v Slovenskej republike

Prostredie podnikania v konkrétnom odvetví národného hospodárstva je často považované za rozhodujúci faktor budúcej úspešnosti realizácie podnikateľskej stratégie subjektu a tým aj budúceho ekonomického rastu. Podľa hodnotiacej správy Svetového ekonomického fóra a Svetovej banky sa podnikateľské prostredie v roku 2007 zhoršilo (v rebríčku Doing

Bussines pokles o jedno miesto - z 32. na 33.). V hodnotiacej správe, ktorú predkladá Ministerstvo hospodárstva SR sa za uvedené obdobie konštatuje zlepšenie podnikateľského prostredia (z 36. pozície v roku na 32. pozíciu). Podľa Podnikateľskej aliancie Slovenska tento rozpor vznikol zmenou metodiky vykazovania, a teda hodnota indexu podnikateľského prostredia od roku 2006 klesá, pričom podnikatelia a manažéri považujú za podstatné nedostatky: existujúce vysoké odvodové zaťaženie, nízku vymožitelnosť práva, komplikovanú legislatívu, vysoký stupeň byrokracie, korupciu, neefektívny sociálny systém a nepružný vzdelávací systém.

Podnikateľské prostredie ovplyvňuje v rámci globálneho prostredia aj úroveň a kvalita **legislatívnych procesov**. Aproximácia práva je proces, ktorý je v rámci integračných ambícií Slovenskej republiky nezvratný. Je dôležité, že prispôsobovanie legislatívy právnym štandardom EÚ prebieha v súčinnosti s reprezentantmi slovenského podnikateľského prostredia. V rámci prebiehajúcich integračných procesov SR do EÚ bolo prijatých niekoľko legislatívnych dokumentov, ktoré zabezpečujú aproximáciu slovenského práva k európskemu a riešia tak zákonné ustanovenia, ktoré nie sú kompatibilné so štandardami Európskej únie.⁹ Základné právne podmienky pre podnikanie právnických a fyzických osôb na území Slovenska, bez rozdielu, či ide o osoby slovenskej alebo inej národnosti, malý, stredný, alebo veľký podnik upravujú **Obchodný zákonník** (z. č. 513/1991 Zb. v z. n. p., ktorý prešiel od roku 1991 viac ako 15-tymi novelami), **Živnostenský zákon** (z. č. 455/1991 Zb. v z. n. p.), **Zákon o dani z príjmov** v z. n. p., **Zákon o DPH** v z. n. p, **Zákon o účtovníctve** v z. n. p. a ďalšie. Súčasný legislatívny stav pre oblasť podnikania považuje väčšina podnikateľov za komplikovaný, neprehľadný a nevyhovujúci z hľadiska ich potrieb. Medzi významné zmeny ovplyvňujúce podnikateľské prostredie SR sa podnikateľskou sférou najčastejšie vnímajú: zníženie daňového zaťaženia pri daniach z príjmov (rovná daň 19 %), postupná aplikácia Medzinárodných účtovných štandardov, snaha o odstraňovanie administratívnych prekážok podnikania, rozširovanie možností poskytovania verejných služieb podnikateľom, štandardizácia právneho prostredia pre pôsobenie obchodných spoločností, zlepšenie konkurzného práva, skvalitnenie vymožitelnosti práva, rozširovanie možností poskytovania verejných služieb podnikateľom prostredníctvom elektronickej komunikácie, reforma záložného práva. **Politicko-legislatívny** rámec vysiela dôležitý signál pre všetkých zahraničných ako aj domácich investorov.

Podnikateľské prostredie (jeho kvalita) je teda základným predpokladom dlhodobej konkurencieschopnosti a rastu každej trhovej ekonomiky. Je to prostredie, kde štát chráni a podporuje hospodársku súťaž, vytvára stabilné a

---

⁹ Napríklad priama podpora štátu pre automobilový priemysel – poskytované v podobe "šrotovného".

jasné pravidlá, efektívne zabezpečuje ich dodržiavanie všetkými účastníkmi trhu a zároveň minimalizuje administratívne prekážky a požiadavky smerom k podnikateľom. V posledných rokoch vláda Slovenskej republiky nepochybne zlepšila fungovanie podnikateľského prostredia v mnohých oblastiach ovplyvňujúcich podnikanie. Medzi skutočne progresívne kroky jednoznačne patria daňová reforma, ktorá priniesla zosúladenie sadzby dane z príjmu fyzických a právnických osôb, začatie zdaňovania rovnakých činností jednotnou sadzbou dane bez ohľadu na právnu formu podnikania ako aj jej zníženie (u fyzických osôb v rozpätí 10 % až 38% bola nahradená jednotnou sadzbou dane vo výške 19 %) ¹⁰, uľahčenie registrácie podnikateľov v zmysle prístupu do obchodného registra (skrátene lehoty zápisu do obchodného registra a zavedenie exaktnej lehoty zápisu v podobe 5-tich pracovných dní); či zavedenie flexibilnej pracovno-právnej legislatívy. Naďalej však samozrejme existujú problematické miesta ako sú vysoké odvodové zaťaženie, relatívne vysoký počet procedúr potrebných pre začatie podnikania, s tým spojený problém individuálnych štátnych registrov uchovávajúcich údaje o podnikateľoch, relatívne vysoký minimálny objem kapitálu potrebného pre začatie podnikania, dlhoročný problém komplikovanej a rýchlo sa meniacej legislatívy, absencia hodnotenia dopadov regulácií na podnikateľské prostredie, nefunkčnosť súdov, či korupcia. Všetky vymenované negatíva zbytočne zaťažujú výkon podnikania ako takého a deformujú slobodu podnikania. Na druhej strane je treba povedať, že bariéry podnikania nie sú len špecifikom Slovenska, a veľmi podobné problémy musia riešiť takmer všetky krajiny Európskej únie či Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj.

O kvalite podnikateľského prostredia v roku 2004, redukcii bariér vytváraných štátom pre reguláciu podnikania a význame uskutočňovaných reforiem hovorilo hodnotenie Svetovej Banky prezentované v publikácii *Doing Business in 2004 – Removing Obstacles to Growth*. ¹¹ Svetová banka v tomto roku radila Slovenskú republiku medzi dvadsať krajín s najlepším podnikateľským prostredím na svete. Slovensko sa nachádzalo na 18. priečke zo 145 hodnotených štátov. Svetová banka súčasne označila v roku 2004 Slovensko za lídra spomedzi 10 najreformnejších krajín vo vzťahu ku tvorbe vhodného podnikateľského prostredia - vzhľadom na zavedenie flexibilného pracovného času, uľahčenie prijímania zamestnancov do prvého zamestnania, skrátenie času potrebného na začatie podnikania atď.. Tento úspech sa podarilo dosiahnuť všeobecne vďaka redukcii, regulácií bariér a vďaka uľahčeniu podmienok pre podnikanie v oblastiach: začatie podnikania, zamestnávanie a rozviazanie pracovného pomeru,

---

¹⁰ Bližšie popisuje Štrkolec, M.: Zmeny v oblasti zdaňovania príjmov fyzických osôb v kontexte prebiehajúcej daňovej reformy. In: *Aktuálne otázky práva v Slovenskej republike a Poľskej republike*. Rzeszów: Mitel, 2005. s. 419-425

¹¹ Dostupné online: <http://www.doingbusiness.org/CustomQuery/ViewCustomReport.aspx>

vymáhateľnosť zmlúv a získanie úveru. V roku 2005 sa Slovenská republika ocitla až na 36. mieste spomedzi 155 porovnávaných krajín a v roku 2006 na 34. mieste. Táto situácia však bola zapríčinená zhoršením ukazovateľov, ktoré používa Svetová banka pre túto publikáciu ale aj spomalením či stagnáciou zlepšovania vybraných ukazovateľov a taktiež rýchlejším progresom v krajinách, ktoré nás v tomto hodnotení v roku 2005 a 2006 predbehli.

Ak optimálne podnikateľské prostredie definujeme ako také, v ktorom existuje minimum nevyhnutných bariér podnikania a úloha vlády sa sústreďuje na "strážcu a vymáhateľa" pravidiel, hodnotenie priblíženia sa k takémuto ideálu poskytuje Index ekonomickej slobody americkej Heritage Foundation a prestížneho denníka Wall Street Journal.^{12,13} Slovensko sa v tomto indexe v roku 2006 spomedzi hodnotených 161 krajín umiestnilo na 40. mieste a bolo zaradené medzi relatívne slobodnejšie krajiny s celkovým skóre 68,4 %, čo je o 0,8% menej ako v minulom roku. Právne prostredie pre oblasť podnikania v Slovenskej republike sa postupne vyvíjalo a tento vývoj ešte stále pokračuje. Súčasný legislatívny proces môžeme považovať za príliš komplikovaný. Okrem absencie hodnotenia dopadov legislatívnych noriem¹⁴ na podnikateľské prostredie, ich časté zmeny, nejednoznačnosť, rôzny výklad ich obsahu, či komplikovanosť ich formulácií predstavujú významnú prekážku v podnikaní, dlhodobo avizovanú zo strany podnikateľov. Takmer každé legislatívne opatrenie a regulácia vyvolávajú nezamýšľané dôsledky a náklady. V niektorých prípadoch sa tvorcovia právnych predpisov zameriavajú na priame dopady regulácií, ale neberú do úvahy ich sekundárne efekty s dodatočnými následkami, ktoré neskôr musia byť odstraňované inými legislatívnymi predpismi. Ako už bolo uvedené základné právne podmienky pre podnikanie právnických a fyzických osôb na území SR upravujú Obchodný zákonník č. 513/1991, ktorý bol už od roku 1991 viac ako pätnásť krát novelizovaný, Zákon o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) č. 455/1991 - tento zákon prešiel takisto väčšími, či menšími novelami.

V ekonomike Slovenska dnes dominuje malé a stredné podnikanie. Malé a stredné podnikateľské subjekty poskytujú významný priestor na dosiahnutie nových pracovných príležitostí, na zvýšenie sociálnej stability, sú kreatívnejšie, flexibilnejšie a adaptabilnejšie k meniacim sa podmienkam

---

¹² <http://www.heritage.org/research/features/index/downloads/2007FiscalBurdenData.xls>

¹³ <http://www.heritage.org/research/features/index/downloads/2007PastScores.xls>

¹⁴ Napríklad v oblasti colného práva popisuje Prievozníková, K. : Vývinové tendencie v oblasti colného práva. In: Humanum: Medzynarodowe Studia Socjeczno-Humanistyczne. č. 1, 2008. s. 23 - 226.

trhu. Vďaka tomu sú konkurencieschopné a ľahšie prenikajú aj na trhy iných krajín. Netreba však zabúdať, že malé a stredné podniky sú podstatne "slabšie" a "zraniteľnejšie" ako veľké podniky, a to najmä v prvých rokoch činnosti. Hlavným problémom je nedostatok finančných prostriedkov, ktorý je najmarkantnejší u začínajúcich podnikateľov. Nedostupný je štartovací kapitál, ale aj zdroje na financovanie bežných výdavkov, keďže na Slovensku pretrvávajú druhotná platobná neschopnosť. Na riešenie týchto nedostatkov existuje pomerne široká škála programov cez Seed Capital a záručné programy Slovenskej záručnej a rozvojovej banky. Taktiež veľké množstvo komerčných bánk má v svojom portfóliu mikropôžičky a úvery, ktoré sú zamerané na malých a stredných podnikateľov. Na prvý pohľad to vyzerá tak, že na Slovensku by nemal byť vážnejší problém pri získavaní financií, ale prax prináša opačné poznatky a skúsenosti. Aj napriek množstvu podporných programov, je veľká časť týchto programov (hlavne pre začínajúcich podnikateľov) nedostupná, pretože zvyčajne nespĺňajú náročné podmienky na ich získanie. Taktiež by bolo vhodné znížiť úrokové sadzby týchto programov, pretože komerčné banky poskytujú nižšie úrokové sadzby ako inštitúcie na to zriadené. Touto otázkou by sa snáď malo zaoberať Ministerstvo hospodárstva ako najväčší poskytovateľ pomoci prostredníctvom Národnej agentúry na rozvoj malého a stredného podnikania. Je možné predpokladať, že vhodným skombinovaním národných podporných programov s podpornými programami Európskej únie sa dá vytvoriť prijateľnejšie podnikateľské prostredie aj pre svojím rozsahom malých a stredných výrobcov. Ďalším veľkým problémom je aj nestála a príliš komplikovaná legislatíva, na ktorú malí a strední podnikatelia nestačia včas reagovať. Je potrebné minimalizovať zmeny (novely) zákonov. Tento problém by si mali riešiť jednotlivé ministerstvá zodpovedné za predkladanie návrhov zákonov, ktoré pred schválením a zavedením do praxe budú dôkladne posúdené, aby nemuselo dôjsť v krátkom čase k ich viacnásobným novelizáciám. S problematikou legislatívy veľmi úzko súvisí aj potreba zvýšenia vymožitelnosti práva a taktiež, skrátenie doby súdnych konaní. K súčasnej problematickej situácii prispievajú aj administratívne bariéry a byrokracia.¹⁵ Za ďalší nepriaznivý aspekt môžeme považovať nedostatočnú informovanosť podnikateľov o možnostiach podpory ako aj nedostatočnú propagáciu, pričom systém podpory je komplikovaný, mnohí podnikatelia sa nedokážu v tej spleti organizácií a inštitúcií na podporu malého a stredného podnikania vôbec orientovať. Danú situáciu by mala riešiť vláda prostredníctvom informačnej kampane, ktorá by jednoducho a stručne vysvetlila podnikateľovi na koho sa má obrátiť a kto mu môže poskytnúť pomoc. V novom európskom priestore

---

¹⁵ Predovšetkým pre začínajúcich podnikateľov - slovenský podnikateľ musí absolvovať niekoľkomesačnú tortúru vybavovačiek po úradoch. Veľkým prínosom by bolo vytvorenie jednotného kontaktného miesta na vybavovanie všetkých náležitostí.

síce existuje široká škála podporných programov, ale prináša so sebou trhové, a teda „tvrdé“ konkurenčné prostredie. Ak v ňom bude chcieť podnikateľ obstať musí sa naučiť využívať poskytovanú pomoc, vzdelávať sa, využívať možnosti poskytovaných školení (kurzov), ktoré môžu hlavne začínajúcim podnikateľom napomôcť v ich zorientovaní sa v zložitom podnikateľskom prostredí. Malé a stredné podniky, ale aj mikropodniky predstavujú hybnú silu každej ekonomiky a teda je im potrebné v rámci makroprostredia venovať náležitú pozornosť.

Konkurencieschopnosť slovenského priemyslu

Silné stránky odvetvia priemyslu Slovenskej republiky vychádzajú predovšetkým z dlhodobých tradícií strojárkej výroby, hutníckej výroby, zo skúseností získaných v rámci pôsobenia zahraničných spoločností (napr. World Class koncernu VW), z dlhodobého budovania dodávateľských sietí a spolupráce verejného a súkromného sektora. Slovensko si zatiaľ udržiava trend dostupnosti relatívne lacnej pracovnej sily (posudzované pomerom medzi vývojom pracovných nákladov a produktivity práce). Slabými stránkami slovenského priemyslu sú hlavne nedostatok kvalifikovaných pracovných síl, slabá inovačná schopnosť, nedostatočná podpora infraštruktúry výskumu, absentujúce regionálne inovačné a rozvojové stratégie s ohľadom na potenciály automobilového priemyslu, nedobudované priemyselné parky, rozostavané diaľnice, nedobudovaná infraštruktúra a jednoznačný záujem investorov o zelené lúky. Ako určité príležitosti môžeme vidieť najmä existenciu nových, východných trhov, potenciál existujúcich trhov okolitých krajín (Poľsko, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko, Ukrajina), možnosť širšieho zapojenia slovenskej vedy a výskumu do riešenia problémov svetového priemyslu. Existujúcimi hrozbami sú rastúca konkurencia na nových trhoch, reinvestície veľkých výrobcov a ich rozhodnutia o globálnych presunoch výroby, ázijskí a východoeurópski výrobcovia s nízkou cenou (v podobe nominálnej mzdy) pracovnej sily, nedostatočný rozvoj infraštruktúry, regionálnych kapacít, vzdelávacieho systému a školstva, systému podpory výskumu a vývoja, ktoré zaostávajú za potrebami priemyslu v Slovenskej republike.

Záver

Podnikateľské prostredie v rámci európskeho priestoru dnes v súlade s ekonomickou globalizáciou formuje spoločnosti tak, aby sa stali konkurencieschopné na medzinárodnej úrovni, pričom Japonsko, EÚ a USA je možné do určitej miery považovať za tri veľké korporatívne štáty, ktoré vzájomne spolupracujú, inokedy zase medzi sebou súperia, ale vždy

dôsledne presadzujú záujmy svojich súperiacich nadnárodných korporácií po celej zemeguli.¹⁶ V podnikateľských aktivitách súčasného trhového prostredia vystupujú do popredia odlišné faktory¹⁷ ako pred päťdesiatimi, resp. dvadsiatimi rokmi – predovšetkým je to stále rastúci význam takých činiteľov ako sú – **know-how, znalosti, informácie, inovácie**. Získavanie, vyhodnocovanie a predovšetkým použitie uvedených činiteľov sa v budúcnosti môže stať významnou komparatívnou výhodou.

George Soros konštatuje, že pod vplyvom globalizácie prechádza charakter našich ekonomických a sociálnych mechanizmov radikálnou premenou, pričom globalizácia finančných trhov poslala štát blahobytu, ktorý sa zrodil po druhej svetovej vojne, do starého železa, lebo ľudia, ktorí potrebujú sieť sociálneho zabezpečenia, nemôžu z krajiny odísť, ale kapitál, ktorému štát blahobytu kedysi vyruboval dane môže, ďalej uvádza, že globalizácia je z mnohých aspektov potrebným javom. Súkromné podnikanie je pri vytváraní bohatstva zdatnejšie ako štát, pretože štáty majú navyše sklon zneužívať svoju moc, globalizácia však ponúka takú mieru individuálnej slobody, akú by nemohol zaručiť nijaký jednotlivý štát. Slobodná súťaž v globálnom meradle oslobodila podnikateľské a vynálezcovské talenty a urýchlila technologické inovácie.¹⁸

Nezanedbateľným aspektom dopadov rozvoja podnikania sú aspekty etické a morálne (Slovensko bolo a je dlhodobo označované za krajinu, v ktorej sa darí korupcii, o čom svedčí napríklad aj zaradenie Slovenska na 49. miesto v rebríčku indexu verejných inštitúcií, treba však uznať, že vláda aktívne koná v boji proti korupcii. Opatrenia vlády majú podobu administratívneho charakteru (založenie odboru boja proti korupcii, založenie a sprevádzkovanie špeciálneho súdu), legislatívneho charakteru (novela katastrálneho zákona, príprava zákona o udeľovaní povolení na dovoz a vývoz tovaru, návrh zákona o lobingu, novela Trestného poriadku, zákon o obchodnom registri). Za ďalší problém spojený s kvalitou podnikateľského prostredia a stavom verejných inštitúcií je permanentne označovaná vymáhateľnosť zmlúv (práva) a funkčnosť súdnictva) a taktiž aspekty morálne a ekologické.¹⁹ Poprední predstavitelia paneurópskeho sveta, rétorika médií a intelektuálov establishmentu volá po akomsi univerzalizme

---

¹⁶ Podľa Balanyová, B. – Doherty, A. a kol. : Odvrátená strana Európskej unie. Evropa v režii nadnárodných korporácií. Košice, 2003, 117 s.

¹⁷Ako tradičné faktory sa najčastejšie uvádzajú: pôda, nerastné zdroje, vlastníctvo hmotných statkov.

¹⁸ Soros, G. : O globalizácii. Ako funguje globálny kapitalizmus a ako ho zlepšiť. Bratislava, 2002, s. 18-19.

¹⁹ Napríklad bližšie popisuje Čipkár, J. : Etika, právo a environment. Košice: UPJŠ, 2001, 182 s.

(univerzálnych hodnotách a pravdách) v spoločnom postupe, v spoločnej politike boja so zlom. Súčasťou tejto politiky okrem iného je aj argument, že „západná“ civilizácia je nadradená „iným“ civilizáciám, pretože ako jediná sa zakladá na univerzálnych hodnotách a pravdách,²⁰ jej cieľom je ochraňovať „ľudské práva“ a presadzovať „demokraciu“, avšak je nevyhnutné prijať zákony neoliberálnej ekonómie a konať v súlade s nimi? Uvedená argumentácia je súčasťou rétoriky „mocných počas celých dejín moderného svetového systému, aspoň od 16. storočia.“ Univerzalizmus mocných sa stal postupne „európskym univerzalizmom“ (častočne deformovaný, odlišujúci sa od skutočného/univerzálneho univerzalizmu, pretože paneurópski vodcovia a intelektuáli s ním vystupovali so snahou presadzovať záujmy dominantných vrstiev moderného svetového systému, ktoré v konečnom dôsledku vedú k nerovnému, nedemokratickému systému).

Makroprostredie Slovenskej republiky sa označuje za vyhovujúce vďaka uskutočneným reformám. Dnes predstavuje jedno z najperspektívnejších podnikateľských prostredí v Európe. Máme jedno z najnižších daňových a odvodových zaťažení a dokážeme poskytovať kvalifikovanú pracovnú silu. V každom prípade je potrebné v regiónoch vytvoriť mikropodmienky, ktoré znamenajú konkrétny región, konkrétny priemyselný park, konkrétnu infraštruktúru, konkrétny kus pôdy. V rámci vlastného ekonomického hospodárskeho rozvoja je potrebné sa venovať dvom oblastiam: mikroprostrediu a perspektíve rozvoja jednotlivých regiónov. Podľa výsledkov Indexu regionálneho podnikateľského prostredia sú najlepšie podmienky na podnikanie už tradične v Bratislave a ostatných okresoch Bratislavského kraja. Pod úspech Bratislavy sa jednoznačne podpísala najvyššia ekonomická aktivita na Slovensku a kvalitná infraštruktúra na podnikanie. Po okresoch Bratislavského kraja sa umiestnili ekonomicky silné okresy, v ktorých sú zároveň sídla krajov (Trenčín, Trnava, Nitra a Žilina). Výhodou týchto regiónov sú rýchlostné komunikácie a kvalitné a dostupné ľudské zdroje. Všetky spomenuté okresy disponujú kvalifikovanou pracovnou silou, priaznivou vzdelanostnou štruktúrou a v porovnaní s Bratislavou, nižšou cenou práce. Spodné priečky rebríčka Indexu regionálneho podnikateľského prostredia obsadili Žiar nad Hronom, Medzilaborce, Sobrance, Zlaté Moravce, Poltár, Bánovce nad Bebravou, Detva, Dolný Kubín a Sabinov. "Hendikep" v podobe nízkej ekonomickej aktivity a nedostatočnej infraštruktúry sa snažia niektoré okresy riešiť vytváraním priaznivých podmienok na podnikanie zo strany verejnej správy. Zaujímavým zistením je, že vysoká dostupnosť pracovnej sily a nízka cena práce neprinesli týmto regiónom pozitívne hodnotenie ľudských zdrojov - problém spočíva ako sa zdá predovšetkým v nízkej kvalifikácii pracovnej

---

²⁰ Pozri Wallerstein, I. : *Evropský univerzalizmus. Rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 9.

sily, čo ale je možné v blízkej budúcnosti v súlade s konkrétnymi kvalifikačnými požiadavkami vylepšiť.²¹

Literatúra:

- Barinková, M., Červená, K. : Sociálny podnik ako etický rozmer podnikania. In: Acta facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Košice, FF UPJŠ, 2010, s. 175 - 188, ISBN 9788070977354
- Červená, K. : Sociokultúrne determinanty podpory hospodárskeho rastu v Slovenskej republike. In: Právo a európsky integračný proces 2. Košice: UPJŠ, 2010, s. 124 - 136, ISBN 978-80-7097-835-1
- Červená, K., Hadbavný, M. : Kreovanie Európskej menovej únie. In: Hospodárska a menová únia ako nástroj európskej integrácie. Košice: UPJŠ, 2008, s. 16 - 27, ISBN 9788070977248
- Červená, K. : Business enviroment in the Slovak republic after the accession of the SR to EU - legal and economic aspects. In: Gospodarka i finanse w warunkach globalizacji. Toruń : Wyższa Szkoła Bankowa, 2008, s. 101 - 109, ISBN 9788392360742
- Čipkár, J. : Sociokultúrna determinácia tvorby práva. In: Pluralizmus moci a práva. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 143 - 161, ISBN 9788097014438
- Čipkár, J., Červená, K. : Aktuálna situácia v oblasti verejných financií na Slovensku v súvislosti so začlenením SR do EÚ. In: "Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ". Trenčín, Trenčianska univerzita A. Dubčeka, 2006, ISBN 80-8075-094-7

---

²¹ Okrem uvedeného zaostávajúce za vyspelejšími regiónmi potvrdili aj štatistické ukazovatele týkajúce sa vzdelávania, keď podiel študentov k obyvateľom týchto regiónov patrí vo všeobecnosti k najnižším. Až v poslednej štvrtine rebríčka sa nachádza Prešovský kraj, nasleduje Banskobystrický kraj s Revúcou, Banskou Štiavnicou, Košický atď.

- Epstein, A. R: Právo, ekonomie a politika. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s.; CEVRO Institut a Liberální institut 2010, ISBN 978-80-7357-529-8
- Javůrek, P.: Flexibilný trh galejí – náš vzor. In: Pravda, 2. júla 2010
- Ondřej, J., Plchová, J., Abrahám J., Pulgret, M. : Ekonomické a právní aspekty podnikání v Evropské unii. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 366, ISBN 978-80-7179-558-2
- Polák, M.: Rež a rúb! Až do krvi? In: Pravda, 2. júla 2010
- Štrkolec, M. : Subjekty daňového konania v Slovenskej republike. In: Humanum. Miedzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne, Vol. 4, no. 1, 2010, s. 205 - 216, ISSN 1898-8431
- Wallerstein, I. : Evropský univerzalizmus. Rétorika moci. Praha: SLON, 2008, 93 s., ISBN 978-80-86429-81
- Evropské právo. Základní dokumenty ve znění Lisabonské smlouvy (podľa stavu k 18. 1. 2010). In: ÚZ (Úplné znění), číslo 764. Horní (Ostrava): Nakladatelství Sagit, a. s., 2010
- Štatistický úrad Slovenskej republiky [online]. Ukazovatele ekonomického vývoja SR. Dostupné na internete: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=19>>
- Národná banka Slovenska [online]. Vybrané makroekonomické ukazovatele. Dostupné na internete: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele>>

Contact – email

karolina.cervena@upjs.sk